Самойленко О.А.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна

ВИДИ ЗЛОЧИННИХ СПІЛЬНОТ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ КІБЕРПРОСТОРУ

Злочин – це ланка в процесі взаємодії двох систем – людини і навколишнього світу [1, с. 17]. Для окремих видів злочинів такий «навколишній світ» уособлюється кіберпростором; матеріальне утворення «людина» – це по-суті злочинець або злочинна спільнота, їх мотиви та цілі вчинення злочину. Всі ці системи взаємозумовлені та утворюють безліч закономірних зв'язків, серед яких злочинні спільноти, що вчиняють злочин у кіберпросторі, привертають особливу увагу криміналістів (П.Д. Біленчук, В.Б. Вєхов, Ю.В. Гаврилін, В.О. Голубєв, М.В. Гуцалюк, О.І. Котляревський, Л.П. Паламарчук, М.В. Салтевський, В.С. Цимбалюк та багатьох інших науковців).

Традиційно у вітчизняній кримінально-правовій доктрині виокремлюють чотири види злочинних спільнот: 1) група без попередньої змови; 2) група з попередньою змовою; 3) організована злочинна група (ОЗГ); 4) злочинна організація. Організовані групи для вчинення таких злочинів можна додатково розподілити на суто національнальні (українські) й транснаціональні, члени яких діють на території України. Такий поділ підтверджує й практика ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР): відповідно до п. 4.4.3 Положення про порядок ведення ЄРДР 2012 року, окрема категорія злочинів підлягає реєстрації з додатковою позначкою «вчинені організованими групами та злочинними організаціями з транснаціональними зв'язками» [2].

Стосовно комп'ютерних злочинів Н. Н. Шилан, Ю. М. Кривоніс і Г. М. Бірюков констатували багаторівневість та ієрархічність організованих злочинних груп [3, с. 22]. Місце або роль кожного з членів групи визначаються за його професіональними та

особистими психологічними якостями. Аналіз судово-слідчої практики підтверджує, що найкраще така закономірність виявляється у транснаціональних організованих групах, ведення відповідного обліку сприяє всебічному дослідженню цього питання.

Термін «транскордонність» у наукових публікаціях характеризує ситуацію, коли особа здійснює протиправне діяння, перебуваючи фізично в одній державі, тоді як предмет злочинного посягання наявний у іншій [4, с. 38]. У ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року чітко визначено ознаки злочинної діяльності організованої злочинної групи, що має транснаціональний характер, зокрема: а) злочин учинено в більш, ніж одній державі; б) злочин учинено в одній державі, але переважна більшість заходів з його підготовки, планування, керівництва або контролю відбувалася в іншій державі; в) злочин учинено в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, що здійснює злочинну діяльність у більш, ніж одній державі; г) злочин учинено в одній державі, але істотні наслідки цього вчинення наявні в іншій державі [5, с. 555]. У ст. 2 Конвенції організовану злочинну групу трактовано як структурно оформлену групу в складі трьох чи більше осіб, що існує впродовж визначеного періоду часу та діє узгоджено з метою вчинення одного або декількох серйозних злочинів чи злочинів, визнаних такими Конвенцією, щоб одержати (прямо чи опосередковано) фінансову або іншу матеріальну вигоду. Як «серйозний злочин» у ратифікації Конвенції в Україні варто розуміти «тяжкий» і «особливо тяжкий злочин» [6, с. 552]. У самій Конвенції транснаціональними визначено дії, що пов'язані з перешкоджанням здійсненню правосуддя, відмиванням доходів від злочинів та корупцією.

Втім, усі кіберзлочини або дії, передбачені XVI КК України, не можна безапеляційно вважати транснаціональними, адже такі злочини в переважній своїй кількості не є тяжкими, виняток становлять лише дві форми дій (учинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб, або якщо ними заподіяно значну шкоду): 1) створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ч. 2 ст. 361-1);

2) несанкціонований збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом (ч. 2 ст. 361-2). У результаті аналізу матеріалів судово-слідчої практики можна визначити, що в Україні транснаціональні ОЗГ типово вчиняють такі класифікаційні підгрупи злочинів з використанням кіберпростору: злочини, що порушують встановлений порядок обігу певних речей; злочини, спрямовані на заволодіння чужим майном, та пов'язані з ними злочини у сфері функціонування електронних розрахунків; злочини, пов'язані з насильницько-егоїстичними діями; інтелектуальне піратство; інші підгрупи.

Криміналістичні аспекти щодо ролей учасників таких організованих груп перетинаються з кримінологічним дослідженням мережевої або корпоративної моделі як видів організованої групи, що протиставляються між собою [7, с. 81; 8].

Корпоративній моделі притаманна централізована система, що має авторитарний характер; її схема є вертикаллю влади, елементи моделі можуть існувати паралельно з реальними структурами суспільства (державними або приватними).

Для злочинних мереж, на відміну від корпоративних утворень, характерні непостійне членство й висока адаптивність до політичних, економічних і соціальних змін, що відбуваються в суспільному житті, без централізованої системи контролю [7, с. 92-93]. А. Л. Осипенко наводить визначальні чинники діяльності таких груп: 1) гнучке керування; 2) відносна рівноправність учасників групи, можливість змінення статусу (ролі) залежно від ситуації; 3) здатність до швидкого змінення складу групи та перерозподілу ролей; 4) швидкість відновлення втрачених злочинних зв'язків; 5) здатність виконувати те саме злочинне завдання застосуванням різного комплексу дій [9, с. 14]. Злочинець виконує певну роль у корпоративній або мережевій злочинній групі залежно від свого професіонального рівня.

З огляду на вищенаведені теоретичні позиції, спираючись на узагальнення матеріалів національної судово-слідчої можна визначити, що транснаціональна мережева злочинна група та група з попередньою змовою є найбільш типовими видами злочинних спільнот, що діють у кіберпросторі.

Список використаних літературних джерел:

1. Зав'ялов С.М. Способи вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис....канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.М. Зав'ялов. К., 2007. 230 с.
2. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Наказ Генеральної прокурора України від 17 серпня 2012 р. за № 69. – Київ, 2012. – 23 с. [офіційне видання].
3. Шилан Н.Н., Кривонос Ю.М., Бирюков Г.М. Компьютерные преступления и проблемы защиты информации. Луганск: РИО ЛИВД, 1999. 64 с.
4. Осипенко А. Л. Правовые и организационные основы международного сотрудничества в противодействии трансграничным преступлениям, совершаемым с использованием Интернета / А. Л. Осипенко, С. И. Кушниренко // Современное право. 2008. № 8. С. 38-42.
5. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року : прийнята резолюцією 55 / 25 ГА ООН від 15 лист. 2000 р. // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. К., 2006. С. 554-606.
6. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів суходолом, морем і повітрям) : Закон України від 04 лютого 2004 р. за № 1433–IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 19. Ст. 263.
7. Транснациональная организованная преступность: дефиниции и реальность: монография. За ред. В.А. Номоконов, Владивосток, 2001. 375 с.
8. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография. Харьков, 2002. 412 с.
9. Осипенко А.Л. Организованная преступность в сети Интернет // Вестник Воронежского Института МВД России. 2012. № 3. С.10-15.